

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA MAHSUS TA'LIM

VAZIRLIGI

TOSHKENT KIMYO-TEHNOLOGIYA INSTITUTI

“MENEJMENT VA KASB TA'LIMI” FAKULTETI

“ KASB TA'LIMI ” KAFEDRASI

REPORT

MAVZU: Estetik ong va estetik faoliyat

BAJARDI: 24-08 GURUH TALABASI HAYDAROV A.

TEKSHIRDI: ASS. MANAZAROV B.J

TOSHKENT 2010 Y

Reja:

1. Estetik ong

2. Estetik faoliyat

Kishi psixikasining paydo bo'lishi va rivojlanishi eng murakkab muammolardan biri bo'lib, tabiat qonunlarining mohiyatini tushunib yetishga harakat qiladigan tadqiqotchilarni bu muammo hamma vaqt qiziqtirib kelgan. Materialistik yo'nalishdagi olimlar psixikaning paydo bo'lishi uzoq davom etgan materiya rivojlanishining natijasi deb izohlaydilar. Ular materiyaning tabiatini tadqiq qilishar ekan, harakat materiyaning hayot kechirish usuli, uning tarkiban o'ziga xos ajralmas xususiyati ekanligi uchun ham materiya harakatining turli shakllarini o'rganadilar. Harakatsiz, mutlaqo harakatlanmaydigan materiya umuman bo'l-maydi. Olamdagi butun materiya, jami noorganik va organik tabiat harakatlanish, o'zgarish va rivojlanish holatida bo'ladi. Jonsiz tabiatda harakat jism va moddalarning mexanik, fizikaviy va kimyoviy ta'siri tarzida yuz berishi mumkin. Jonli materiyaga in'ikosning biologik shakllari xos bo'lib, jonli materiyaning ma'lum bir bosqichida in'ikosning yangi shakli sifatida psixika paydo bo'ladi. Har qanday jonli organizm barcha tashqi qo'zg'atuvchilarga

nisbatan tanlangan holda munosabatda bo‘ladi va bu bilan jonli materiyaning sifat jihatidan yangi xususiyatini – o‘zini o‘zi tartibga solish xususiyatini namoyon qiladi. Uzoq vaqt davom etgan evolutsiya natijasida hozirgi organizm-larda in’ikosning qo‘zg‘aluvchanlikdan tortib, to uning ancha yuksak darajadagi shakllari bo‘lmish sezgilar, idrok, xotira, tafakkurga qadar turli shakllarini ko‘ramiz. Agar jonli mavjudotlarning hayot kechirish muhiti hamma joyda mutlaqo bir xil bo‘lganida, ehtimol, yer yuzi bir xil turdagi hayvonlar bilan to‘lib ketgan bo‘lardi. Haqiqatda esa muhit iqlim jihatidan ham, yashash sharoiti jihatidan ham g‘oyat rang-barang bo‘lib, bu organizmlarning tabaqalanishini taqozo etadi. Aks ettirish usullari yuksalgan sari hayvonlarning mazkur turi muhitning bevosita ta’siridan shunchalik ozod bo‘la boradi. Yashash sharoitlarining keskin o‘zgarishi hayvonlarning joyini o‘zgartirishga majbur etishi azaldan ma’lum. Hayvonlarning bunday xatti-harakatlari sharoitga ko‘proq yoki kamroq darajada mos bo‘lishi mumkin. Cho‘l toshbaqasi va mayda kemiruvchilar issiq kunlar boshlanishi va qishki sovuq tushishi oldidan o‘zlarining normal hayot kechirishlari uchun zarur shart-sharoitlarga ancha mos keladigan harorat saqlanadigan chuqur in qazib, yer tagiga kirib ketadi. Bu o‘rinda instinktlar harakat qiladi. Fil o‘ziga suv sepa boshlaydi, qalin soyaga yashirinadi, maymun ham issiqdan saqlanishi uchun imkon beradigan joyni tanlashga va tayyorlashga urinadi. Bu o‘rinda instinktlardan ko‘ra hayvonlar individual hayot kechirishida

orttirgan tajriba – shartli bog‘lanishlar ta’sir qiladi. O‘simlik va hayvonlarga mansub shakllar evolutsiyasining barcha bosqichlarida jamiki jonli organizmlar in’ikosning alohida, biologik shakli – ta’sirlanuvchanlikka ega bo‘ladi. Ta’sirlanuvchanlik tirik organizmning biologik ahamiyatiga ega bo‘lgan (biotik) ta’sirga javob berish qobiliyati demakdir. Oddiy ta’sirlanuvchanlik sodda, bir hujayrali tirik organizmdayoq seziladi. Ular muhitning ta’siriga harakatlanish bilan javob beradi. Muhit biotik ta’sir o‘tkazishi mumkin bo‘lib, buning natijasida jonli organizmda *protoplazmaning* xossasi o‘zgaradi. Qo‘zg‘atish ta’siriga uchraydigan o‘zini tartibga soluvchi tizim sifatida tirik hujayrada qidiruv harakatlari hosil bo‘ladi. Biotik omillarga nisbatan o‘ziga xos harakatlar bilan javob berish usullari *tropizmlar* yoki *taksislar* deb ataladi. Uning fototropizm – jonli organizmning yorug‘lik ta’siri ostida harakatlanish tendensiyasi; termotropizm – issiqlik ta’siri ostida harakatlanish tendensiyasi; xe-motropizm – muayyan fizikaviy-kimyoviy muhitni tanlash tendensiya-si; topotropizm – mexanik usul bilan qo‘zg‘atuvchining ta’siri ostida harakatlanish tendensiyasi kabi turlari va boshqa bir qancha tropizmlar mavjuddir. O‘simliklarning biologik in’ikos etish shakli o‘zini tartibga solishga yordam beradigan tropizmlarning mavjudligi bilan mukam-mallik kasb etadi. Hayvonlarga mansub shakllarda ta’sirlanuvchanlikning yangi turi – sezuvchanlik paydo bo‘ladi. A. N. Leontyevning faraziga ko‘ra, sezuvchanlik genetika jihatdan qaraganda, muhitning organizmni boshqa

ta'sirlar bilan bog'lovchi, singallik vazifasini o'tovchi ta'sirlarga javob ta'siridan bo'lak narsa emas. Yuksak taraqqiy etgan hayvonlarda sezuvchanlik oshib, sezgi organlari shakllanadi. Narsalarning o'ziga (biron-bir organik ehtiyojli, ular yordamida qoldirib bo'lmasligi ma'nosida) ahamiyatsiz belgilari (hidi, shakli, rangi) signallik ahamiyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun ham ma'lum bir sharoitlarda hatto oddiy hayvonlar ham biotik ta'sir-lardan emas, balki mazkur muayyan vaziyatda turli xildagi biotik ta'sirlar ro'y berayotgani haqida signal berishi mumkin bo'lgan biotik, indeferent ta'sirlardan ham ta'sirlana boshlashi mumkin. Onadan tug'ma ravishda qolgan xatti-harakatlarga *instinktiv xatti-harakatlar* deyiladi. Instinktiv reaksiyalar xatti-harakatlarning tug'ma shakllarini ishga tushirishga olib keladigan oddiy omillar tufayli sodir bo'ladi. Yuksak taraqqiy etgan hayvonlarda, ayniqsa sut emizuvchilarda, xatti-harakatning yangi, ancha nafis shakllari birinchi darajali ahamiyat kasb etmoqda. Sodaroq hayvonga qaraganda umurtqali hayvonlarda shartli bog'lanishlar mislsiz ko'p hosil bo'ladi. Hayvon evolyutsion taraqqiyotning yuqori bosqichiga ko'tarilgan sari hosil bo'ladigan shartli bog'lanishlar ham shuncha murakkabroq va yana ham nafisroq bo'lishi mumkin. Jonli materiyani aks ettirishning rivojlanishida navbatdagi bosqich xatti-harakatning yangi belgilarini mustaqil hosil qilishga asoslangan nafis individual xatti-harakatning yanada murakkabroq shakllarini chi-niqtirishdir. Yuksak taraqqiy etgan hayvonlarda xatti-harakatning instinktiv shakllari bilan bir

qatorda, o'zgaruvchan-individual shakllari, malakalar va intellektual xatti-harakatlar ham mavjud. Malakalar deyilganda hayvonlarning shartli bog'lanishlarga asosan bajaradigan va avtomatik tarzda takrorlanadigan xatti-harakati tushuniladi. Malakalar xuddi instinktlarga o'xshab rivojlanishning nisbatan quyi bosqichlarida ham bo'ladi, lekin aniq ifoda etilgan malakalar faqat bosh miya qobig'i bo'lgan hayvonlardagina namoyon bo'ladi. Shunday qilib, malakalar bir-biridan jiddiy ravishda farq qilishi mumkin: bir xil holatda ular avtomatik takrorlanishiga ko'ra instinktlarga yaqin tursa, boshqa bir holda intellektual xatti-harakatlarga yaqinlashib ketadi. Ayrim narsalar o'rtasida murakkab munosabatlarning aks ettirilishi intellektual xatti-harakatlar negizini tashkil etadi. Yuksak taraqqiy etgan hayvonlar narsalar o'rtasidagi munosabatlarni payqash qobiliyatiga va mazkur vaziyatning natijasini oldindan bilish, ya'ni o'sha narsa agar u harakat qilayotgan bo'lsa, qayerda paydo bo'lishini hisobga olish qobiliyatiga egadir. Bunday xatti-harakatni aqliy xatti-harakat deb ayta olamiz. Hayvonlarning ayrim turlarida instinktlar ustun bo'lsa, boshqalari-da shaxsiy tajriba jarayonida orttirilgan bog'lanishlar ustunroq bo'ladi. Munosabat bildirishning ayrim usuli sifatida instinktlar va malakalar hayvon organizmini ortiqcha zo'riqishdan saqlaydi. Hayvon qatorasiga bir necha bor muvaffaqiyatsizlikka duch kelganda, keyinchalik masalani hal qilishning yuksakroq darajadagi usuliga, ya'ni intellekt (aql-idrok) bilan ish ko'rish usuliga murojaat qiladi. Biroq vujudga kelgan

vaziyat hayvonlar uchun kamdan-kam holda muammoga aylanadi va binobarin, ancha yuksak idrok ishlatiladigan darajada aks ettirish alohida zaruriyat sifatida namoyon bo'ladi. Intellektual xatti-harakat hayvonlarning ko'pincha yashirin imkoniyati sifatida qolib ketadi. Hayvonlarning o'zaro munosabatlari ba'zan juda ham murakkablashib ketadi. Ganglioz asab tizimiga ega bo'lgan va katta-katta to'da-larga birlashib hayot kechiradigan hayvonlardayoq faqat murakkab individual instinktiv xatti-harakatlarnigina emas, balki o'sha to'daning alohida bir vakili «tili»ga nisbatan instinktiv reaksiyalari ham rivojlan-ganligini ko'rish mumkin. Ganglioz asab tizimiga ega bo'lgan hayvonlardagi «til» gavdasini ma'lum bir ko'rinishda tutish bilan akustik signallar, kimyoviy (hid bilish) axborotlar, turli suykalishlar orqali ifoda etiladi. Yuksak taraqqiy etgan hayvonlar (qushlar, sut emizuvchilar)ning to'dasida ham o'zaro munosabatlarning muayyan shakllari mavjuddir. Hayvonlarning har qanday tarzda biron-bir to'daga birlashuvi bilan aloqa qilishlari uchun zarur bo'lgan «til»ning paydo bo'lishiga olib keladi. Hayvonlarda qiyofa, suykalish «til»idan tashqari, eshitiladigan signallar «til»i ham bor. Sayroqi qushlarda, delfinlarda, maymunlarda murakkab tovush signali borligi bayon qilib o'tildi. Chiqariladigan tovush hayvonning emotsional holatini aks ettiradi. Bitta to'dadagi hayvonlar bir-birining tovush reaksiyalariga qarab mo'ljal olishadi. Tovush reaksiyalari to'daning vakillariga o'z sherik-larining qanday holatdaligi haqida qo'shimcha axborot

yetkazadi va shu yo'sinda to'daning ichida xatti-harakatni yo'naltirib turadi.

Hayvonlarning «tili»da faqat bitta narsa yetishmaydi – hayvonlar-ning «tili» odamlarning tilidan farqli o'laroq, tajribani ifoda etish vositasi bo'lib xizmat qila olmaydi. Shuning uchun ham biron-bir alohida buyuk jonzod vakili o'zining individual tajribasida anchagina oson ovqat topishning bir qator usullarini topadi deb taxmin qilgani-mizda ham, u o'z tajribasini hayvonlar ixtiyoridagi «tilda» mavjud bo'lgan vositalar bilan ifodalashga qodir emas. Odam psixikasi bilan eng yuksak taraqqiy etgan hayvon psixikasi o'rtasida juda katta tafovut mavjud. Masalan, hayvonlarning «tili» bilan odamning tilini bir-biriga taqqoslab bo'lmaydi. Hayvon o'z to'dadoshlariga muayyan, bevosita vaziyat bilan cheklangan hodisalar haqida faqat xabar berishigina mumkin bo'lgan bir paytda kishi til vositasida boshqa odamlarga o'tmish, hozirgi payt va kelajak haqida axborot berishi, ularga ijtimoiy tajribani yetkazishi mumkin. Insoniyat tarixida til tufayli aks ettirish imkoniyatlarining qayta qurilishi yuz berdi: borliq kishi miyasida yanada ravshan aks etadi. Hayvonlarning «tili» bilan odamlarning tili o'rtasidagi farq tafakkurdagi tafovutni ham belgilaydi. Shunday qilib, hayvonlarning aniq, amaliy tafakkuri ularni muay-yan vaziyatdan bevosita ta'sirga bo'ysundiradi, odamning mavhum-lashgan tarzda tafakkur yuritishiga bo'lgan qobiliyati uning ushbu muayyan vaziyatga bevosita bog'liqligini bartaraf etadi. Kishi, xusu-san, o'zi anglagan

zaruratga ko'ra ongli xatti-harakat qilish qobiliyati-ga ega. Bu inson psixikasining hayvon psixikasidan eng birinchi mu-him farqidir. Odamning hayvondan ikkinchi farqi uning qurollarni yaratishga va saqlashga layoqatli ekanligidir. Odam hayvondan farqli o'laroq, oldindan o'ylangan rejaga binoan, qurol yaratadi, uni belgilangan maqsadda foydalanadi va saqlaydi. Inson psixik faoliyatining ajralib turadigan uchinchi belgisi ijtimoiy tajribani biridan ikkinchisiga o'tkazib turishidir. Inson psixikasining hayvon psixikasidan eng muhim farqi ular-ning rivojlanish shart-sharoitlarida ko'rinadi. Agar hayvonot dunyosi-ning rivojlanishi davomida psixikaning taraqqiyoti biologik evolutsiya qonunlariga binoan ro'y bergan bo'lsa, inson psixikasining, kishi on-gining rivojlanishi ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot qonunlariga bo'ysunadi.

Ongni bevosita hayvonlarning evolutsiyasidan keltirib chiqarish mumkin emas: inson ijtimoiy munosabatlar mahsulidir. To'daning ja-miyatga aylanishiga ta'sir ko'rsatgan omil mehnat faoliyati, ya'ni qurollarni birgalikda yaratish va qo'llash jarayonida odamlar amalga oshiradigan faoliyat bo'ldi. Shuni xulosa qilish mumkinki, faqat odamgina ijtimoiy tajribani o'zlashtiradi. Kishi psixikasini u egallab oladigan ijtimoiy tajriba rivojlantiradi. Inson psixikasining hayvon psixikasidan eng muhim farqi ularning rivojlanish shart-sharoitlarida ko'rinadi.

Adabiyotlar:

1. El'konin D.B. Pedagogiya igro'. M., 1978.
2. O'zbekiston pedagogikasi antologiyasi (Tuzuv.-mual. K.²oshimov, S.Ochil. T., 1995.
3. G'oziev E.G'. Pedagogiya (YOsh davrlari pedagogiyasi). T., 1994.
4. G'oziev E.G'. Umumiy pedagogiya: darslik. I, II kitob. T., 2002.
5. Muxina V.S. Pedagogiya doshkol'nika. M.,1975.
6. Nishonova E.T. Bolalar psixik taraqqiyoti muammolari bo'yicha psixologik maslahatlar berish. T., 1997.
7. Nishonova E.T. Bolalar psixodiagnostikasi. T., 1998.
8. Pedagogika G' YU.K.Babanskiy tahriri ostida. T., 1993.
9. Rinkyavichus Z. VosprinimaYut li deti polifoniYu. L., 1979.
10. Sechenov I.M. Reflekso' golovnogo mozga. M., 1961.
11. Ta'lim haqidagi Qonun G'G' «Barkamol avlod orzusi» kitobida. T., 1997.
12. Umumiy pedagogiya G' A.V.Petrovskiy tahriri ostida T., 1989.
13. www.ref.uz